

Munic (ribagorçanes) del S. XIV (*Mélanges Chabaneau*, p. 245).

Per altra banda, aquesta forma en *-ea* era encara usual a la primeria del S. XV: «Felip vol dir 'os lampadis', boca de *lantea*: car la *lantea* té gran boca e la lum d'ins és petita --- 'lucerna' proprie vol dir *lantea*; en lo Vell Testament no y cremave candela sinó *lantea* ---», «los menors porten l'àbit axí de camellí gros, no drap delicat, e una corda de *lantea*: e açò per significar la vida aspra que deven fer, e lo cinyell per batre-s quan se volran, axí com fahye sent Francès», StVicentF (*Quar.*, 276.174; *Serm.* I, 207.13).

La forma (*llàntia* no sé que aparegui fins molt endins del S. XIV: «una *llàntia* a Sent Serní --- per dos ortals qui són a la porta de Casa del dit mas», a B-sora de Cardener, doc. de 1369 (BCEC, 1909, 301), figura com a variant manuscrita en el *Dicc. de Rims* de Jacme Marc (on l'altre ms. porta *lanterna*); i és ja la forma dels textos literaris més tardans en la nostra literatura clàssica, com JoMartorell i la *Cròn.* del Ce-rimoniós, «oli que n pusca cremar la nostra *llàntia*», *Decam.* VII, § 2, 390.28 (trad. *lucerna*).

En els docs. ross. medievals tenim els fets més retardats: 12 casos de *lantesa* des de 1346 a 1433 (també «un pengador de *lantesa* a. 1401, s. v. *pengador*», contra set de *lantea* des de 1346 a 1390, mentre que *llàntia* no es registra fins a 1533, i hi ha també algun cas d'una forma contreta altrament, *lanta*, els 1412 i 1430 (Alart, *InvLC*); variant que apareix també en el *Gènesi* de Scriptura p. p. Serra (gloss. de l'ed. Aguiló) i en la *Quèsta* de Reixac: «la capela --- d'intre era fort a scur, per so con no y avia *lantes* ni siris cremants» (110.30).⁴

Seguí usant-se *llàntia* en els segles baixos, també amb preferència cap a l'ús religiós: «*llàntia*: lampas; ciri ---; los vestiments ---; oyr missa ---», OPou (*Th. Pu.*); preferència que hom assenyalava en l'ús vulgar fins als extrems del domini lingüístic: eiv. «*llàntia*: lámpara de iglesia» (PzCabrer.); a Benasc «lámpara, pero únicament la de aceite: hem de ensenre una *llàntia* a San Marcial» (Ferraz, p. 72). Cf. BDC xx, 272.

No sempre, però, ha estat religiosa, ni a la Bna. del segle passat, on es deia també del llumener modest encès en les escales de les cases modestes i fosques: «enfadar qu'era un contento / al pobre ataconador, / rompre *llànties* d'escaletes ---», Pitarra (*Coses de l'Oncle*, en *Gatades* I, 201): és el que feien els marrecs entremaliats (i de xicotet jo ho he vist fer... i fet, pel carrer de la Cera i els altres del barri del Pedró); «com que 's comensa de nit / y no hi ha *llàntia* a l'escala, / està tot tan enfosquit, / qu'encar ningú ha distingit / si allò és cova, entrada o sala / ---», id. (*Faust*, id. II 299).

Altrament *llàntia* ha restat encara viu, com mot noble, almenys en l'alta tradició poètica: «O *llàntia*! Tres voltes / ha jurat Heraclèia davant teu / que vindria i no ve! / Tinguessis tu la potestat d'un déu / —O *llàntia* —jo et diria — / la pèfida puneix: quan l'amor la consum, / al desfici del plaè, / apaga't i refusa-li ta llum!», *Les Termes de Meleagros* (Coromi-

nes, O. C., 1328a).

Dins les llengües romàniques LAMPADA s'ha mantingut en general, sense gaire variació, en termes de forma fidel a la variant inicial; si bé amb uns tractaments fonètics que revelen pertot semicultisme, en detalls diversos: it. *lâmpada* (it. ant. *lâmpana*), fr. *lampe*, cast. *lámpara*, gall-port. *lâmpada* (gall. ant. *lâmpaa*). Totes aquestes formes (sense excloure'n la catalana) remunten, no a la forma *lampâdem* d'acusatiu, que hauríem d'esperar en llatí, sinó a l'acusatiu grec *lampâda*; que el llatí cristià va tornar general, creant un nou nominatiu, avulgarat, LAMPADA, que ja es troba sovint en els textos des de c. l'any 200 (Ítala, Comodià etc.). Veg. alguns detalls més sobre tot això en el DCEC, s. v.

Altrament en alguns manuscrits bons, i molt antics, de certs clàssics, apareixen formes amb *-e* interna, com si el llatí popular hagués sotmès en part aquest mot a la llei de degradació de les *â* en síl·laba interna: així *lampedes* en l'antiquíssim i excellent còdex Bembinus de Terenci, en lletra del S. IV o V (p. ex. en *Adelphoe*, v. 907, aquí encara en l'acc. hellènica 'antorxes'); és possible que algunes de les formes romàniques vinguin de tal variant, per exemple piem. *lâmpia* (del qual es formà el derivat it. *lampione* i fr. *lampion*), el prov. mod. *lâmpi* i algun altre: no exclouem tampoc que hi pugui haver quelcom d'això en la forma catalana; tanmateix en principi això no és necessari segons la fon. hist. del català i la llengua d'oc, on tota *â* posttònica interna es torna *e*. Si bé pogué ajudar-hi.

El català, però, s'aparta de les formes de les altres llengües romàniques, en postular una base *LANTADA, alteració de la qual he donat, en el resum inicial, l'explicació obvia i segura (ja vista per Collierich, *Vertretung dent. Consonanz im Catalanischen* 1887, i Spitzer, *LexikK*, 85n.); tractant-se d'un manlleu era natural que en afermar-se en l'ús popular caigués entre certs elements vulgars sota la influència modificadora d'un vell parònim nacional llatí de significat quasi igual, LANTERNA.

D'aquesta variació no queda rastre en cap de les altres llengües romàniques, ni tan sols, en termes generals, en occità: almenys en la llengua moderna sembla haver-s'hi perdut pertot: prov. rodanès *lampo*, si bé també, en forma més resistent a la influència francesa *lâmpi* fem. (*TdF*); llgd. encara més o menys *lampézo* (amb trasllat de l'accent, normal en llengua d'oc), per més que també allà s'ha estès la forma afrancesada, i el *TdF* només cita la *Carrero de la Lampeso*, vell carrer de Nimes; tant el *TdF* com Visner concreten a Tolosa l'ús de *lampézo* al «cul-de-lampe» ornament arquitectural de les grans esglésies (amb cita del tolosà Goudoullí, c. 1610); fins en el gascó aranès ha preponderat l'invasor francès *lâmpa*, si bé encara es conservava *lampâda* per a la 'llàntia d'església' en els pobles alts del Baix Aran (1924, Cor., *Voc. Ar.*, 74).

En occità ant. també predomina la forma *lampeza*, que Rayn. (IV, 15) documenta en diversos textos pro-saics dels Ss. XIII-XIV. Però hi hagué una variant llenguadociana paral·lela a la catalana, *lanteza*, de la qual se cita un exemple en una traducció evangèlica del